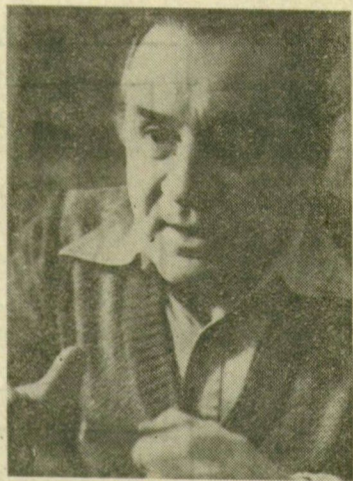

Találkozások

A színész

Hogyan lett Ön színész?
— A szellők szárnyán repültem a színpadra —, mondja Mentés József, aki közel három évtizede tagja a Szegedi Nemzeti Színháznak. S talán a kifejezés, mivel a „fényes szellők” nemzedékének soraiból került a pályára, mint oly sokan mások. Úgy tudja, hogy családjuk valamikor az erdélyi végekről került a nyugati határvidékre. Katonák voltak, őrizték a végeket, ezért mentesítették őket az adófizetés alól. Onnan a név, hogy Mentés.

S hová lett a régi dicsőség?
— Elmúlt, csak az emléke maradt. Sopronkövesden születtem. Édesapám a Széchenyi-uradalomban volt summás. Öten voltunk testvérek, nagyanymmal együtt nyolcan szorongtunk egy földes szobában.

Milyen emberek voltak a szüleik?
— Apám kemény, szíjas, megfontolt és meggyőzhető ember volt. A gyerekeit nagyon szerette, soha nem bántott bennünket. Édesanyám igen érzékeny lelkületű asszony volt, s ami a falusi napszámok közt ritkaságnak számított, szeretett olvasgatni, minden iránt érdeklődött.

S hogyan röppentek tova az évek, úgy röpültek ki a fészekből a sopronkövesdi gyerekek is. A plébános és a tanító mondogatta ugyan a szülőknél, hogy taníttatni kellene őket, hiszen jöveji mindegyik. Egy uradalmi napszámok annak is örült, ha valamelyiket magához vehette, marokszedőnek. Jósikának talán szerencséje volt, hogy segítséget kapott keresztajpától, aki Budapestben dolgozott. Elküldte a vonatjegy árát.

Édesanyám összerakta a motyómát, s átvágtunk a határon, hogy két megállót spóroljunk az útkölségből. Tizenöt éves voltam, s megijedtem a Keleti-pályaudvar embertömegétől. Csak akkor mertem leszállni, amikor már mindenki elment. Keresztapám a jezsuita papoknál szerzett munkát. Udvaros mindenes letem, szállást és kosztot adtak, s kevéske fizetést. Másfél év múlva otthagytam őket, mert papnak akartak nevelni. Elszegődtem egy jómódú családban, később pedig, már a háború alatt, légoskolnál lettem tűzoltó, egy budai iskolában volt a „bő-hadiszállásunk”.

Egy külön regény az az élet, amelyet a főváros ostroma és a felszabadulás utáni napok jelentettek Mentés József számára. Éhesen, rongyosan és betegesen várta, hogy a szülőfaluja is szabad legyen. Gyalog, vonaton, szekéren, de végül hazajutott, hogy édesanyja meggyógyítsa, majd megint szárnyra engedje fiát.

Csoda, hogy megmaradtam. Pesten minden munkát vállaltam, míg minden egyszer azt mondja nekem Kovács János barátom, aki a Színművészeti Akadémián tanult, hogy gyere Józsikám, te is, és tanulj. Mentem, és egyből föl is vettem. Az első évben pótolni kellett a hiányzó iskolai éveket, szakérettséget szereztünk, és csak aztán kezdtük el a színiakadémiát.

Elém tesz egy sárguló fotográfiát. Sorolja az akkor ifjú társakat: Soós Imre, Horváth Teri, Kazimir Károly, Psota Irén, Szirtes Ádám, Váradi Hédi, Gera Zoltán, Kovács János, Szemes Mari, és még sokan mások. Kik voltak a tanárai?
— Lehotay Árpád, Rátkai Márton, Ladányi Ferenc, Hegedűs Géza többek között. Kemény esztendők voltak. Nem lehetett sem mire sem hivatkozni. Az erő, az akarás, a szándék segített miniket, mint a szivacs a nedvességet, úgy szívtuk magunkba az ismereteket. Büszke vagyok rá, s életre szóló élményt jelentett, hogy színiiskolás koromban statisztálhattam a Nemzetiben. A Szentivánéji álom ment, s Bajor Gizi játszotta a főszerepet, Kempeler vezényelte a zenekart.

A diploma megszerzése után Miskolcra hívták. Szívesen ment. Mosolyogva említi az első szere-

pét. A János vitézben az első felvonásban egy nyáját sirató gazdát alakított, de a harmadikban már egy „lüke” táborno-
Spóroltak a létszámmal.
— Másfél szezont játszottam Miskolcon. Hatalmi szó a miniszteriumba rendelt, az akkoriiban létrehozott Faluszínház intendantusa lettem. Nem volt kedvemre való föladat, csak nehezen szabadultam „hivatalomtól”. Leszerződtem a Néphadsereg színházához, ahol Ladányi Ferenc volt az igazgató. Ott voltam addig, amíg Ladányi el nem ment a Madách Színházba. Eppen azon törttem a fejem, hogy hová menjek, amikor Keres Emil föl hívott telefonon, és azt ajánlotta, menjek hozzá Szolnokra. Gondolkodás nélkül igent mondtam. Egy évadótt maradtam, Keres Emil sem tovább. A Szegedi Nemzeti Színház főrendezője megnézte az egyik szolnoki előadást, s föl ajánlott számomra egy szerződést. Ez 1956 szeptemberében volt. Azóta itt vagyok, törzsgyökerez szegedi lettem.

Milyen volt akkor a szegedi színházi élet?
— Nagyon rangosnak tartották, s joggal. Kiváló előadásokat rendeztek. Nem szeretem a szerepeimet minősíteni, de emlékezetes számomra a Tanítónő, az Ej-jeli menedékhely, a Svejk és több nagy sikerű előadás. Rendezők, igazgatók nevei kerülnek elő: Szendrő József, Vaszky Viktor, Komor István, Bozóky István, Lendvai Ferenc, Giricz Mátyás.

A vezetőik érkezése és távo-zása óhatatlanul nehezíti is a munkát. A színészek közül is sokan kötődnek egy-egy igazgatóhoz, rendezőhöz, ami érthető. Nem is mindig az adott színház a meghatározó, hanem az a csoport, amely életre kelti. Az egyforma gondolkodás, a stílushoz való viszony, az előadások válto-gatása és még sok egyéb dolog játszik szerepet — mondja.
— Milyen a mai szegedi színház?
— A színházi élet olyan, hogy soha nem lehet pontosan kifejezni a milyenségét, minőségét. Nagy kár, hogy az „örege színház” a kőművesek birodalma, és nem a színészeké, meg a közön-ségé. A szegedi közönség nagyon igényes. Mostanában valami meg-mozdult, legalábbis, én úgy érzem. Az érdeklődés újból a színházi élet felé kezd fordulni. Egy színházat eltemetni, a köz-
zönséget elidegeníteni könnyű. Újjáteremteti sokkal nehezebb. Sok jószándékot, akaratot, tö-rekvést tapasztalok, de a néző-
ket újra meg kell hódítani.

Mennyire legyen a szín-
művész közéleti ember, politi-
kus, a társadalmi élet mun-
kása?
— Embere, színésze válogatja. Az igazán jó színész soha nem zárkozzhat be a „függöny” mö-
gé. Mondjam azt, hogy a színész is ember, polgára a hazának, a városának, tagja különböző szer-
vezeteknek.

— Ön a színház pártalapszer-
vezetének sokáig a titkára is
volt. Akadtak-e emiatt konfliktu-
sai?
— Nem volt ilyen érzésem. A szerepeket nem a párttitká-
runk adták, hanem a színész-
nek.
— Szereti Szegedet?
— Nagyon kötődöm Szeged-
hez és színházunkhoz.
— Elégedett?
— Soha nem voltam elégedett,
ma sem vagyok az. De azért bi-
zakodva nézek a mi színházunk
jövőjére.

GAZDAGH ISTVÁN

Odessza-Szeged: a szabadság fonala

Testvérvárosunk felszabadulási ünnepe nem pusztán a fasiszta megszállást véglegesen megszüntető aktusra emlékezés alkalma. Odessza neve ott ragyog a Kreml falánál, az Ismeretlen Katona sirja mellett, a Hős Városok vörös márvány borította emlékhelyén, s az év bármely szakában járunk is ott, legalább néhány szál friss virágot mindig lelünk rajta.

A város két és fél hónapig tartó hősi védelme, melynek során jelentős ellenséges erőket kötöttek le, majd a „második Odessza”, a földalatti katakombákban rejtőző partizánoknak a háború végéig tartó, s állandóan meg-megújuló rajtaütései — mindez ma már történelem.

És nem mesterkélt dolog közvetlen összefüggést keresni 1944. április 10-e, Odessza felszabadulása és a magyar 1944—45 között: ugyanaz a csillagos sereg ér el — Odessza szülőtte, Rogyion Malinovszkij marsall vezényletével — a Tisza-Duna-tájra is, amely a fekete-tengeri várost szabadította. És ezt a nagy általánosságban való azonosítást — az utóbbi évtizedek kutatásai nyomán — le is szűkíthetjük, konkrétizálhatjuk, annak a megállapításával, hogy a Szegedet és megyénket felszabadító szovjet harcosok és tiszték soraiban is sokan voltak amazok közül, és olyanok, akik maguk is odesszaiak.

1964-ben újra járt itt a felszabadulás utáni évek városparancsnoka, Mark Hajtovics, akinek egykori népszerűségére mi sem jellemzőbb, mint hogy munkásságáért a szegedi Művészek és Újság-
írók Otthona 1946 februárjában a Tápai Antal mives Móra-plakett-
jével mondták köszönetet. Azóta a testvérvárosi kapcsolatok kere-
tében számosan jártak még itt mások is az egykori harcosok kö-
zül — a közkatónától a táborno-
kig.

Itt két emlékezéssel próbáljuk meghúzni a kapcsolat fonálát Odessza és a szabadabbá vált Szeged között.

Az első szerzője Maksz Poljanovszkij állami díjas író. Magyarországi fölvételek — Odessza-
iak Szegeden címmel még 1965-ben közzétett néhány érde-
kes, ide vonatkozó emlékmor-
szját a testvérváros ukrán nyelvű napilapjában.
„Ha 1945 tavaszán, a Magyar-
ország fölzsabadításáért folyó
harok idején — írja — valaki
azt mondja nekem, hogy Szeged
az én Odesszámmal fog majd
barátkozni, bizisten, közelebről
is megismerkedtem volna vele.”
Poljanovszkij akkor a frontújság
munkatársa volt, s Szegeden csu-
pán annyi időt lehetett, amíg —
teherautókon „szekelő” nyom-
dáikon — kinyomatták a követ-
kező számat. Am a visszafelé
údvözletéhez. Az 1945. március
8-án megjelent számunk első ol-
dalát az ő arcképe és a róla
szóló írás díszítette. Olga nővé-
képző tanfolyamot végzett az
odesszai poliklinikában. Amikor a
front szülővárosához közeledett,
ő belépett egy munkászászályal-
ba. Fél év múlva az első vonal-
ban sebesült meg. Amikor föl-
épült, a mi gárdaegységünkhöz
osztották be. Egyenesen a tűz-
vonalból hordta ki a sebesülte-
ket. Magyar földön ő maga is
harcolt. Kitüntetés is kapott.

Hol van most Olga Sztójano-
va? Bizonyára más neve van, a
férje után. Ha Odesszában él,
hadd tudják meg földijem: Ma-
gyarország fölzsabadításáért har-
colt, mégpedig nemcsak a vö-
röskeresztes taskáival az oldalán,
hanem fegyverrel a kezében is.”

Maga Maksz Poljanovszkij is,
sok sikeres könyv szerzője (köz-
tük a Lev Kassziljál közösen írt
Vologya utcájáé) gyakran visz-
sza-visszatért a háború után ha-
zánkba. Több kiadást megért a
Szovjetunióban csak úgy, mint
nálunk, az a könyve. A felderítő
lány, amelyet a magyar komu-
nista emigráns szülők leá-
nyáról, a bátor belorussziai par-
tizánról, Bauer Tatyjánáról írt.
Egy másik könyve is szól rólunk,
magyarokról: az Egy frontnapló
nyomában tíz fejezete mintegy
húsz esztendőn ível át, s a há-
ború viharában született talál-
kozásokat újjakkal tetézi meg,
olyanokkal, amelyek már a bé-
kében jöttek létre a régi ismer-
ősökkel.

Életében utoljára 13 éve járt
városunkban: a tanárképző főis-
kola orosz szakos hallgatóinak
mesélt Majakovszkijjal szövődött
barátságukról.

Ezt a második emlékezést az
odesszai háborús veteránbizott-
ságtól, a Mecsnyikov Egyetem
történetdócense, Fjodor Sza-
mojlov szíves közvetítésével
kaptuk. Szerzője Roman Iszjof-
vics Liszenko, akkor közkatona-
ként harcolt Szegeden. Október
11-ről van szó.
„Este felé — írja — kivontak
bennünket a harcól, és a város
környéki tanyák valamelyikén
helyeztek el. Mint valami köd-
fátyolon át, úgy rémlik föl egy
parasztház, ahol leugráltunk a
gépkocsikról, és ki hol érte, ott
heveredett le, és nyomban álom-
ba is merült...
...Reggel felé valakinek a
szürös tekintete ébresztett föl. A
házigazda volt, ott állt nem
messze tőlünk, a feleségével meg
a hat kicsiny meg nagyocskó
gyermekével. Olyan volt, mint
ha valamire vártak volna. Leg-
először az tűnt föl, hogy mind-
nyájan szépen föl vannak öltöz-
ve, a gyermekek gondosan meg-
fésülve, és szorosan fogják egy-
más kezét. Talán valami ünnep
van erre felé? — gondoltam. Am
hamarosan rájöttem: valamitől
félnek. Ez látszott a tekintetük-
ből...
Mikor észrevették, hogy fel-
ébredtem, az apa egy tele ma-
roknyi nyakbaváló keresztet, va-
lami apró kis köveket megegyéb
olcsó falusi dísz tárgyakat nyújt-
ott felém.
Fejjel-kézvel mutattam: „Nem
értem.” Akkor az apa a gyere-
kek felé bólintva, élem szórta
tenyere tartalmát.
— Mi a csuda ez, mit gondol,
kik vagyunk mi? — villant át az
agyamon, és haragosan mutat-
tam, hogy vegye csak vissza az
egészet. Erre a gyerekek hangos-
an sírni kezdtek. Ettől már föl-
ébredtek a bajtársaim is.
De magyarul senki sem tu-
dott: nem értették, mi baja van
a házbelieknek.
Csak amikor az egyik szom-
széd tanyáról előkerült egy ösz,
kis öregember (mint kiderült,
nálunk volt fogságban az első
háború idején), ő vitt közelebb a
helyzet megértéséhez.

— Pán oficer — fordult felém,
bár láthatta, hogy nem vagyok
tiszt —, Miklós azt kérdezi (s
itt a házigazda felé mutatott),
igaz-e, hogy van köztetek, aki
Odesszába való?

— Igaz hát — mondtam —,
sokan vagyunk itt arról föl. Én
magam is ott születtem.
Erre a paraszt kétségbeesetten
mérte végig a családját. Az al-
kalmi tolmács a következő kér-
dést tette föl:
— És igaz-e, hogy ki fogjátok
végezni azoknak a magyar kato-
náknak a családját, akik 1941-
ben Odesszában harcoltak?
— Hát ezt az ostobaságot hon-
nan veszitek? — kiáltottam föl.
Csak most fogtam föl, miért is
olyan kétségbeesett az egész ház-
nép. Valamiféle bosszútól tartá-
nak.

Kiderült, hogy nem is olyan
rég, közeledtünk hírére, erre-
felé is jártak a hivatalos ma-
gyar propaganda emberei, és azt
a „információt” adták be a la-
kosságnak, hogy menekülésre
bírvák.
A tanya gazdájának nagyobbik
fia is ott harcolt Odessza alatt,
(mint kiderült, ott is hagyta
mind a két lábát), és most apja
ithon bújtatta egy földbe asott
bunkerben, ott kuksolt egy bo-
roshordóban.
Nem tudunk mi ekkor szépen
beszélni, meg agítálni, mindnyá-
jan kevés iskolát végeztünk ah-
hoz. Én a században előnékes
voltam, versfaragással is foglal-
koztam, meg a harmonikát is
nyüzögöttem. A többiek unsoz-
lására és szóltam hát hozzájuk
először.
Kézen fogtam az egyik idős
cimborámat, a Balta faluból had-
rakelt Ivan Sztjepanyenkót és
odavezettem Miklóshoz.
— Nézd csak meg, milyen a
keze a mi katonáinknak. És mut-
asd meg a magadét is.
Mindkettő figyelmesen hallga-
tott és nézegette a másik kinyúj-
tott kezét.
— Hát, mondj meg nekem,
Miklós, miért kellene, hogy el-
lenség legyen két olyan ember,
akinek ilyen kerges a keze?
— Aztán levettem az Ivan sap-
káját és a csillagra mutattam:
— Látod, Miklós, mi van ezen
a csillagon? Egy sarló meg egy
kalapács. Ugye volt már a kez-
zedben ez is, meg az is?
— No hát akkor, tudjad, Mik-
lós, hogy mi, szovjet katonák,
azokat védelmezzük, akik dol-
goznak. Te is dolgozol, tehát té-
ged is. Nem azért jöttünk ide,
hogy rabságba hurcoljuk a csalá-
dadat, tégedet meg megöljünk,
hanem, hogy te is szabadon él-
hess és dolgozhass.

Láttam, hogyan enged föl a
bizalmatlanság jege a parasztek
arcán, amint próbálják meg-
emészteni a számukra ismeretlen
igazságokat. Annyi minden érde-
kelte őket abból, ami a mi or-
szágunkban van, jóformán sem-
mit se tudtak rólunk, és nem-
csak azért, mert a tanyákra új-
szeg nem járt, rádiója pedig még
mutatóban sem volt erre senki-
nek a vidéken...
Aztán a közelben harmonika-
szó csendült föl. A Katyusa meg
a többi szép dalunk meghitt han-
galatban oldotta föl a kezdtől
feszültség izalmát. Előkerült
egy-két kancsó must meg bor is,
s egy idő múltán azzal a közös
véleménnyel oszoltunk széjjel,
hogy megcsicsak jobb barátkozni,
mint harcolni.

Másnap mentünk tovább,
Menni kellett, felszabadítani Bu-
dapestet.
Még jókora idő eltelt, amíg
felgyógyultam a sebesülésemből.
Am, én is csak hazakerültem.
Felvettem az odesszai egyetemre,
és most már sok-sok éve törté-
nelmet tanítok egy esti iskolá-
ban.
De mindig jó érzés fölidézni
azt a régi októberi estét ott, a
távolni magyar síkságon, har-
monikaszó és az első baráti esz-
meccsere mellett.”

*
Az ember halandó. Am, ami
emlékezete rostáján az esztendő-
kön át fennmarad, tanúvallomás
és tanulásig ma is.
A múlt szálal a mába fonód-
nak, a harc emlékei a közös út
köveivé válnak.

FENYVESI ISTVÁN

Orosz nyelvű felirat a Tiszánál